

OD ISTOG AUTORA

MI, IZBRISANI
VELIKI JURIŠ

**SLOBODAN
VLADUŠIĆ**

OMAMA

■ Laguna ■

Copyright © 2021, Slobodan Vladušić
Copyright © ovog izdanja 2021, LAGUNA

Fotografija Miloša Crnjanskog na koricama objavljena je uz
saglasnost Zadužbine Miloša Crnjanskog.
Cover copyright © Sludge G on Flickr, license CC BY-SA 2.0

Tanji Vladušić Rudić

Tramvaji voze preko trga niz Alexandarstraße kroz Münzstraße do Rosenthaler Platza... Vidimo se na Alexu, ciča zima. Sledeće godine, 1929, biće još hladnije.

Alfred Deblin

Dok se smrt ne pojavi na horizontu čoveka, on još uvek ostaje dete.

Lav Šestov

Prolog

Snovi su lična karta u kojoj je slika naša, ali ime i prezime nisu.

Ljudi ih donose na uvid psihoanalitičaru, a onda ih zajedno čitaju i dešifruju. To traži vreme. Na kraju, međutim, šifra se uvek razbije i pred čovekom se pojavi jezgro njegove ličnosti: njegova trauma. Njegovo *ja*, što ga je tištilo i mučilo. Njegovo *ja*, od koga je patio i strahovao. Sada se to *ja* koprcu na stolu psihoanalitičara u samrtnom ropcu. Oko njega se, poput orahove ljuske, nalaze komadići sna. A na kraju, san će se, na javi, konačno ugušiti i to *ja* će nestati, kao prebrisano. Čovek se zahvaljuje psihoanalitičaru. Kada se probudi, sada nad sobom jasno vidi samo plafon. Svakog jutra. Svakog jutra, taj plafon ga gleda kao neka kamena ploča koja čeka da on zatvori oči. To je zdravlje.

Ovo je nešto drugo.

Osetićeš, svanulo je. Bićeš u stanju da čuješ cvrkut ptica sa obližnjeg drveća i tvoja svest će biti budna. Međutim, tvoje oči će i dalje biti zatvorene, a tvoje telo ukočeno snom, kao da je

mrtvo. Ne postoji reč koja opisuje to stanje, kada se svest budi, a telo još uvek spava.

U tom stanju, snova više nema. U tom stanju, bez imena, nema ni želja, ni šifrovanog sećanja, nema ni one kamene težine koja se spusti, na čoveka, odmah čim otvori oči, a snovi odbegnu, kao robijaši koji su se dokopali slobode. Reklo bi se da u tom stanju nema ničega. Ali nečega, ipak, ima.

To *nešto*, to je ime.

Gvendoci.

Pokušaćeš da se setiš. Uzalud. Ovo ime nikada nisi čuo. Nikada ga nisi pročitao, ovo ime ne nosi niko koga poznaješ.

Gvendoci.

Shvataš, to ime je poput velikog, čvrstog kovčega, kakav se nosio na putovanja u vreme kada je putnika bilo još uvek malo. U tom kovčegu, složene su reči koje si nekada čuo, pročitao, izgovorio. Tu su i mesta koja si video ili zamišljao, ljudi koje si slušao, sa kojima si razgovarao, drugovao. U tom kovčegu su knjige koje si nekada čitao, usamljene rečenice koje si pisao na papir. U tom kovčegu, nalazi se sve što ti je blisko, ali složeno i povezano na način koji ti je nepoznat.

A kada prestaneš da proviruješ i hrabro budeš otvorio taj kovčeg, pred tobom će se pojaviti vajmarski Berlin. Stojiš pred poslanstvom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u Regentovoj ulici. Vrata se otvaraju. To je Miloš Crnjanski, naš ataše za kulturu, pisac i tvoj prijatelj iz prošlosti. Iza njegovih leđa, provirivaće Milan Jovanović Stoimirović, čije si dnevničke zapise čitao, a koga će Crnjanski, u Berlinu, zvati Bata. To je

naš ataše za štampu. A kada budeš popio sok od jorgovana, koji će ti pripremiti Gavriilo, sluga i poverenik našeg poslanika, uskoćićeš u crveni sportski dvosed Lusi de Grot, rođake one Fani, koja je stradala negde tamo daleko. Na Balkanu. Nakon što te provoza berlinskim ulicama, upoznaće te i sa svojim prijateljem, režiserom koji se zove Fric Lang. Pogledaćeš i njegov slavni film *Metropolis*, a da to nećeš ni znati. Videćeš i jednu sliku Miće Popovića, koja, tada, još uvek nije postojala... Ni to nećeš znati.

Sve to čini tvoju priču. Jednu od mnogih tvojih priča. Jednu od mnogih omama koje kruže tvojim mozgom, poput čoveka koji se našao sam u ogromnom, napuštenom gradu.

I nemoj da lupaš glavu oko toga da li je ona istinita ili nije. Priče se ne razlikuju, jedna od druge, po tome koliko istine ima u nji-ma, već kolika je hrabrost potrebna da bi se saslušale, do kraja.

Ili ispričale, od početka.

Gvendoci.

Otvori to ime.

Otvori ga.

Ako smeš.

I

1

Ova priča počinje u Berlinu, u septembru 1928. godine. U to vreme bio sam već bolestan i mnoge moje uspomene bile su izmišljotine. Tako je i sa mojim imenom. Možete me zvati Miloš Verulović ili drugačije. Kako god želite. Spadam među ljude kojih se niko neće sećati kada nestanu. A njihova imena su uvek izmišljena. Čak i onda kada su stvarna.

I ova priča je stvarna. Ona se dogodila. Međutim, sve se to suši, zajedno sa reznjevima mog mozga, u mojoj lobanji. Suši se, isparava, nestaje. A kada nestane, priča više neće biti stvarna. Postaće još jedna maštarija. Kao i tolike druge.

U Berlin sam stigao početkom jula, na dužnost vojnog savetnika u poslanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Tada sam upoznao i Crnjanskog, koji je bio naš ataše za kulturu. On se bio poduhvatio zadatka da me upozna sa Berlinom i tako me je poveo sa sobom, kao neko kuće, u *Romanišes kafe*. U tom zlatnom kavezu nalazila se elita Vajmarske Nemačke: preduzetnički lavovi i politički tigrovi, novinarske hijene, advokatski šakali, šimpanze i orangutani sa berze, divlje mačke u debelom

krznu, koje pevaju šlagere u kabareima i snimaju filmove. Među tim mačkama, najpoznatija je bila Marlena Ditrih, koja je živela tu, u blizini. Ona je dolazila u *Romanišes kafe* sa svojim mužem, čije su ime svi zaboravljali. Pamtila ga je jedino ona. Crnjanski mi je pričao kako je u Berlinu *film važniji od politike* i kako će uskoro i *politika postati film*. Ja ga nisam razumeo. Odveo me je onda u bioskop da gledamo film koji se zvao *Megalopolis*, pa me je uveravao, uporno, da je to slika današnjeg Berlina. Ja ponovo nisam razumeo ništa. Uskoro sam se bio otrgao sa povoca Crnjanskog i počeo sam da krstarim Berlinom sam. Želeo sam da živim kao u bajci, u onoj izmaglici koja podseća na san, kada vreme stoji, a događaji dolaze jedan za drugim, kao tramvaji. Bez kraja i posledica.

I tako sam sedeo sa mladim sekretaricama i prodavačicama u bezimenim kafeterijama oko *Romanišes kafea*. Gledao sam kako zure u njegove izloge kao u dveri raja, dok se prave da me slušaju. U Berlinu je tada bila poznata turistička reklama sa sloganom *Jeder einmal in Berlin* – svako jednom u Berlinu – i one su zaista dolazile *odasvud*, ali se više nisu vraćale, jer se oko Berlina, u Vajmarskoj Nemačkoj, pružala samo pustoš. Uskoro bi svoja ćoškasta imena, ostala od oca i matere, menjale u neka obla, koja su se kotrljala berlinskim ulicama lako, kao dečije lopte. Helga bi tako postala Eli ili Cili, a Rozamunda – Džesika. Odavno su već bile stekle smisao za realnost, *Wirklichkeitssinn*, i tražile bi od svojih dragana da im na kraju meseca ljubavi predaju *pomoć u novcu*. A novac je u Berlinu imao magičnu moć. Sve je imalo cenu, osim čuvenog berlinskog vazduha. Berlinerke su taj vazduh zvale *Berliner Luft*. Sve su mi jednako pričale da je otrovan i da je kriv za sve. Bile su uvek u dugovima, a na nemačkom, biti kriv i biti dužan, isto je. Ja sam ga udisao, taj vazduh, zajedno sa njima, i bilo mi je svejedno, jer sam tada već trulio, samo nevidljivo i tiho. I tako sam ih uzimao, sekretarice i prodavačice, i pomagao, na kraju meseca, da vrate dugove. Da ponovo postanu nevine.

Kada bi mi koja dojadila, nisam odlazio na mesto susreta i tada bismo se rastajali zauvek. Reči nije bilo, ali račun je bio čist.

Samo se jednom to dogodilo slučajno, kada je tramvaj naleteo na nekog jadnika koji mu se bacio pod točkove. Prvo beše udar, jedna žena je ciknula, onesvestila se, a tramvaj je nastavio da kotrlja to nesrećno grbavo telo, kao tenk. Onda se zaustavio. Kada smo izašli, videli smo smrskanu ljudsku masu iza koje su ostala izgnječena sivo-crna creva, iskidani kaput i košulja, sva krvava i slepljena za ostatke preostalog mesa. Jedan čovek se nagnuo, povratio. To što je izbacio bili su komadi kupusa i kobasice omekšani sokovima stomachne kiseline.

Prvi put, posle toliko vremena, ja sam se tada setio Kajmakčalana.

Iako sam znao da ću zakasnuti na sastanak, uputio sam se, polako, prema bulevaru Kurfirstendam, koji svi ovde jednostavno zovu Ku'dam. Tamo me je u jednoj bezimenoj kafanici, koja gleda na *Romanišes kafe*, čekala prodavačica iz prodavnice naočara. I dok sam išao tamo, mislio sam na njene male grudi, plavu kosu i zlatnu ogrlicu, koju je dobila od bivšeg ljubavnika, a znao sam da je sve to uzalud i da više nikada neću čuti njen unjkavi glas.

Tako je i bilo. Nije me sačekala.

Nekoliko dana kasnije, posetio sam Crnjanskog u njegovoj kancelariji. Ispričao sam mu šta mi se dogodilo. Kazao je: *Veruloviću, ko u Berlinu ispadne iz tramvajskog reda vožnje, bolje mu je da se mane svih nada. Takvima više nema spasa.*

Onda se nasmešio.

Ta devojka, prodavačica naočara slabovidima, bila je u Berlinu, kao i tolike druge, samo jedan tramvaj koji vozi ljude, iz jednog

dela grada u drugi. I kada bih izašao iz jednog takvog tramvaja, uskoro bi se pojavio drugi. Svi smo bili u pokretu.

Svi.

Nisam razumeo šta mi Crnjanski govori.

Međutim, uskoro mi je postalo jasno: to je bio poslednji tramvaj, a ja sam ostao, posle njega, na stanici, sam.

Sam samcijat.

Priča je od tada počela da teče, kao kada se peščani sat okrene naopačke. Prvo sporo i neprimetno, a onda sve brže, dok na kraju i poslednje zrno peska ne propadne kroz stakleni grlić, dole, u ponor.

Spasa nema i čovek se pita: da li nešto ostaje iznad nas, osim praznine?

Da li nešto ostaje?

2

Zasada, međutim, sve još uvek teče nevidljivo za golo ljudsko oko. A svi smo tada gledali u nešto: ja u mlade Berlinerke, Crnjanski u Berlin, Bata Jovanović, naš ataše za štampu, u Crnjanskog.

Za njega je ceo Berlin bio samo Crnjanski.

To je onaj gospodin koji se tako često zagleda u berlinsko nebo, kao da na nebu nešto piše.

Tako je Bata Jovanović predstavljao Crnjanskog.

Kao lunatika, koji traži slova i tamo gde ih nema.

Kao što je Crnjanski hteo da me poduči Berlinu, Bata me podučava Crnjanskom.

Prvo što treba znati, kaže mi Bata, jeste to da *ovaj* (to jest Crnjanski) kao dobrog prijatelja pominje često Andrića. Ali neka me to ne zavara. Za Andrića je Crnjanski *poslednja rupa na svirali*. To je zato što je Andrić *talentovaniji od ovoga*.

Kažem Bati da se u književnost slabo razumem. Andrića sam još i čitao. Crnjanskog ne. Bata se onda razmeće svojim razumevanjem književnosti. I sam nešto piše. Pokazaće mi. Jednom.

A onda nastavlja, pod dva.

Ovaj vam je, znate, navodno blizak i sa Markom Ristićem. Crnjanski Markovu majku ovde često naziva *maman*, kao da je ona *njegova* majka, bože me prosti. Ristić mu onda dođe kao neki brat. Marko Ristić, da li shvatam? Marko Ristić, njegov brat.

Marko Ristić je unuk Jovana Ristića. Njegova majka, ćerka Jovana Ristića. A ko je *ovaj* (to jest Crnjanski)? Šta su njegovi majka i otac?

Da li sam ikada čuo za njih?

Posle se Bata smeje.

A kada se smeje, on malo i pljucka. Tada se, diskretno, pomerim pola koraka unazad.

Ovo je ipak najvažnije. Kada bi Bata to kazao, znao sam: počinje priča o dvoboju Crnjanskog i Tadije Sondermajera. Uzalud sam mu govorio da mi je Sondermajer *lično* ispričao *gde* je i *kako* tekao njegov duel sa Crnjanskim. Uzalud. Dvoboj, dvoboj, dvoboj... Da bi se mogli tući, otišli su čak u Rumuniju. A onda: *kada je ovaj promašio, Sondermajer je pucao u vazduh, umesto u njega. A znate li zašto, Veruloviću? Zato što nije želeo da mu se ime prlja u budućnosti, takvim ološem kakav je ovaj* (to jest Crnjanski).

Ponovo sam se odmakao od Bate.

Ovoga puta za ceo korak.

I naš poslanik u Berlinu, *kapuće*haja, Živojin Balugdžić, zvani Balug, takođe je voleo da priča. Samo, ne o Berlinu i o Crnjanskom. Voleo je da priča o sebi, a to znači, o svojim *ženskaroškim* avanturama, koje su bile i prošle i od kojih, sada, u njegovoj starosti, nije ostalo više ništa.

Osim jedne debele metrese.

Onda, dok je bio mlad, takvu ne bi ni pogledao.

U životu tog čoveka, međutim, bilo je i drugih avantura. Jedna je dovela do osnivanja Solunskog fronta, koji nam je u

Velikom ratu spasao glave. Druga – do Solunskog procesa, na kome su Apisu i dvojici drugih te spasene glave bile odletele.

Obe avanture donele su Balugu večni kredit kod kralja Aleksandra.

Samo što o tim avanturama svoje mladosti Balug, međutim, nije voleo da priča.

Meni su to pričali drugi, u Beogradu, kada su me slali Balugu. *U izgnanstvo*, govorili su, smejući se. A onda bi dodali, pomirljivo: *I Apis je voleo da jebe*.

Kada nije pričao o ženama, Balug je pričao o politici. Nekada bi govorio da je naša politika prema Nemačkoj – *on sam*. Drugi put: da je naša politika prema Nemačkoj – kralj Aleksandar; on je samo *pismonoša*. Šta je stvarno Balug mislio o našoj politici prema Nemačkoj, to niko nije znao. Verovatno ni Balug. Ako je naša politika prema Nemačkoj i postojala. Ako je Balug o nečemu *stvarno* mislio.

Ponekad, kada bi začutao, njegovo staračko lice bi se, međutim, rastužilo, pa bi dobilo boju starih ruža. To se dešavalo kada bismo sedeli u njegovom kabinetu, koji se plaveo od velurskih zavesa. U vazduhu se nazirao dim iz njegove cigare koja je dogorevala. Tada bi mi, sve sa dugom, sedom bradom, zaličio na voštanu figuru mrtvog Pašića. Govorio je tiho, kao da je promukao: od predratne Srbije, *naše Srbijice*, ostao je samo *vosak*. Da se od njega napravi sveća i zapali za pokoj duše. Mrtvima. A i nama živima.

Tada bih se setio Kajmakčalana. Retko sam se, posle rata, sećao te planine, kao da se tamo dogodilo nešto sramno i stidno. A kada bih se setio, pomislio bih na prevod njenog imena: *kradljivac kajmaka*.

To sam kazao i Balugu.

Smejali smo se, onda, obojica.

Kradljivac kajmaka.

Ukrao nam je dvadeset hiljada života.

Balug bi ubrzo došao sebi, kao glumac koji se ponovo setio teksta, i tada bi ponavljao svoju molitvu: da je Nemačka sada *demokratska, socijalistička i pacifistička*. Da nam od Nemaca ne preti više nikakva opasnost. A kasnije, kada bi ga to prošlo, kikotao bi se kao neki dedica, pa bi me pitao: *Recite mi, Veruloviću, zbog koje su vas to udate ljubavi ekspresno poslali meni, u Berlin?*

Ja bih mu tada odgovarao da je tih *udatih ljubavi*, u mom životu, bila prava *množina*. Ni sam nisam znao koja me je učinila vojnim savetnikom, ovde, u Berlinu. Znao sam samo to da me više ne žele, u Beogradu.

Balugu je i to bilo smešno. Pričao je ponovo kako je žene, u mladosti, menjao kao što se sada, u Berlinu, menjaju tramvaji. Smejali smo se tome, obojica.

Međutim, jednom je tako prestao da se smeje, pa mi je rekao tihim, voštanim glasom da danas više niko nije spreman da umre zbog žene. Ni ljubavnik, koji voli a ne bi smeo da je voli. Ni muž, koji je nekad u toj ženi voleo bar svoju čast.

Sada toga više nema. Računica je jasna. Što čovek manje voli, duže će da živi. A živeti što duže, imati što više, to je jedino što je ljudima preostalo, danas. Ako ne verujem, da pitam Pernea.

On tako živi, odavno.

I sve će nas nadživeti.

3

Balug je imao sekretara za ekonomska pitanja, koji se zvao Perne. Njegov jedini zadatak, u Berlinu, deset godina od kraja rata, bio je da sa računa Vajmarske Nemačke što više rajhsmarka prelije na račune Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U formi ratne reparacije, razume se: cene za ono što se pobilo, silovalo, mučilo, spalilo, uništilo. U Srbiji, tokom rata. Samo što Perne nikada nije spominjao Srbiju. Uvek bi kazao: *za štetu nanesenju Kraljevini SHS.*

Balug bi se na to smejao. Njemu je to zvučalo kao neki vic.

Perne je bio doktor ekonomskih nauka i neženja (oni su štedljivi), a bio je i podanik Austrougarske, do pre deset godina. Slovenac, sluga i konjušar. *Posle Solunskog fronta, vama Srbima je ispod časti da se natežete sa Nemcima oko svake rajhsmarke,* tako mi je šaputao Perne, u poverenju. *Vama su dovoljne i vaše priče,* dodao bi, ponekad, pa bi se nasmešio.

Njemu, međutim, to nije bilo ispod časti. Šaputao bi mi: *imam ja svoje račune sa Germanima.* Toliko dugo ih verno služio. A sada je Perne odmoran, pun snage. Dočekao je da se kolo sreće okrene. *Naplaticemo Nemcima sve duplo,* kaže mi. *I za vas i za moje Slovence.*

Hrvate nije spominjao.

Sa rečima bi Perne bio štedljiv i skroman kao i sa garderobom koju je nosio. Međutim, događalo bi se, vrlo retko, da i Perne kaže nešto neobično kao što su neobični bili i zlatni okviri njegovih naočara. Dok ih je čistio mekom krpicom, Perne bi govorio, tiho, da je Balug *raspikuća*, iako se ovaj nije razbacivao parama. Posebno ne državnim. Za Batu Jovanovića bi, opet, govorio da je *čovjek bez sudbine*.

A Crnjanskog Perne nije spominjao.

Prvo sam mislio da Perne štedi Crnjanskog, zato što je i ovaj, tokom rata, bio podanik Austrougarske. Posle sam shvatio da to nije razlog. Perne je ćutao o Crnjanskom zato što je smatrao da jedino on, pored njega, u ovom poslanstvu, nečemu služi.

Mi, ostali, bili smo mu kao nameštaj u *salonu za prijem*, gde smo Balug, Bata Jovanović i ja imali običaj da pijemo kafu. U realnosti, *salon* je bio samo jedna mala, neupotrebljiva prostorija. (Takva je bila naša ambasada u Berlinu 1928. godine. Mala, a nezgrapna. Kao neka Nemica koja je došla u Berlin, sa ćoškasatim imenom, željna svetla i pokazivanja. A duboko u sebi, svesna da je niko, u Berlinu, ne želi). U tom *salonu* nije više bilo onih pirotskih ćilima, koje je Balug, navodno, doneo sa sobom odmah iza rata. Bačeni su. Pričalo se da je to učinila Balugova metresa, koja je bila debela i stara, ali i dalje Balugova. Ona je u taj salon stavila nameštaj iz doba Luja XV. Tačnije, *imitaciju* tog nameštaja, jer za originalni, Balug, a ni Kraljevina, nisu imali dovoljno novca.

Kada bi se zadesio sa nama u tom *salonu* – a to nije bilo često – Crnjanski je govorio o svom poslu. Smatrao je da je njegov zadatak, u Berlinu, da predvidi šta bi Nemačka mogla da učini u budućnosti. Nama i celoj Evropi. Verovao je da to jedino zna Štrezeman, ministar spoljnih poslova *ove Nemačke*. A Štrezeman je bio zakopčan. Međutim, Crnjanski je zastupao mišljenje da se budući nemački potezi, u spoljnoj politici, možda mogu naslutiti iz toga kako Berlin i Nemačka danas izgledaju. I u šta

veruju. Zato je Crnjanski prikupljao informacije o Berlinu i Nemačkoj. Sve informacije. Sve je moglo da bude važno, iako je sve bilo nevažno.

Tako je bilo i onog dana, sasvim običnog dana, kada je ova priča počela: i ono važno i ono nevažno imali su izgled vode. Slane ili slatke, to oko nije moglo da zna.

Vodu treba okusiti.

I sa pričom je isto: dok ne postaneš njen junak, ne znaš ništa o njoj.